

Міністерство освіти і науки України
Національна академія педагогічних наук України
Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих
імені Івана Зязюна НАПН України
Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди

**ОСВІТА ДОРΟΣЛИХ:
СВІТОВІ ТЕНДЕНЦІЇ,
УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ
ТА ПЕРСПЕКТИВИ**

Монографія

Київ, Харків – 2020

УДК 374.7

ББК 74.4

О-72

ISBN

Рецензенти:

Сорочан Т.М. – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри філософії і освіти дорослих Державного закладу вищої освіти «Університет менеджменту освіти» Національної академії педагогічних наук України;

Бідюк Н.М. – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри практики іноземної мови та методики викладання Хмельницького національного університету.

Рекомендовано до друку Вченою радою Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Іван Зязюна НАПН України (протокол № 2 від 24 лютого 2020 року), Вченою радою Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди (протокол № 1 від 27 лютого 2020 року)

Освіта дорослих: світові тенденції, українські реалії та перспективи : монографія / За заг. ред. акад. Н.Г. Ничкало, акад. І.Ф. Прокопенка. Київ, Харків : Інститут освіти дорослих імені І. Зязюна НАПН України, Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, 2020. 544 с.

У монографії здійснено аналіз освіти дорослих як чинника розвитку людського капіталу в умовах глобалізаційних та євроінтеграційних процесів, розкрито особливості теорії та практики організації навчання дорослих в Україні та провідних країнах світу, визначено особливості андрагогічної науки та її значення для системи управління людськими ресурсами, окреслено тенденції професійної підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації педагогів та андрагогів, визначено освітні потреби різних категорій дорослого населення.

Монографія призначена для науковців, викладачів, аспірантів, усіх, кого цікавлять питання безперервного навчання та освіти дорослих.

4.27.	Цифрові вміння сучасного вчителя (<i>Веприк С.А., Олефіренко Н.В.</i>)	452
4.28.	Науково-дослідницька діяльність учителя як засіб його професійного самовдосконалення (<i>Темченко О.В.</i>)	456
4.29.	Педагогічні умови ефективного використання народознавчого матеріалу в початковій школі (<i>Ліба О.М., Штима М.Ю.</i>)	461
4.30.	Культурологічний підхід у професійній підготовці майбутніх учителів початкової школи (<i>Молнар Т.І.</i>)	466
4.31.	Підготовка майбутнього педагога до професійного розвитку (<i>Багно Ю.М.</i>)	470
4.32.	Особистісно-професійний розвиток майбутнього педагога в контексті Нової української школи (<i>Сергійчук О.М.</i>)	475
4.33.	Підготовка майбутніх учителів до педагогічного спілкування (<i>Фенцик О.М.</i>)	481
4.34.	Формування активної екологічної позиції майбутнього педагога (<i>Пинзенік О.М.</i>)	485
4.35.	Специфіка професійної підготовки студентів до літньої педагогічної діяльності (<i>Коц С.М., Коц В.П.</i>)	492

Розділ 5. Освітні потреби різних категорій дорослого населення

5.1.	Неформальна освіта для людей з особливими потребами (<i>Бойчук Ю.Д., Казачінер О.С.</i>)	497
5.2.	Третій вік: обґрунтованість оптимізму (освітні програми для людей похилого віку) (<i>Войно-Данчишина О.Л.</i>)	502
5.3.	Віртуальний туризм як засіб соціалізації людей поважного віку (<i>Аніщенко А.П., Яріко М.О.</i>)	506
5.4.	Освіта дорослих як ключ до соціальної інтеграції внутрішньо переміщених осіб та біженців (<i>Боярська-Хоменко А.В.</i>)	511
5.5.	Засоби подолання психологічних криз трудових мігрантів (<i>Коваленко В.В.</i>)	517
5.6.	Психосоціальні аспекти розвитку особистості в період середньої дорослості (досвід учених – Р. Хейвігхерст, Е. Еріксон, Р. Пек) (<i>Ростока М.Л.</i>)	523
5.7.	Development of issues of labor education of preschool children in the world pedagogical thought (<i>Yakovenko V.V.</i>)	527
5.8.	Соціальна компетентність як особистісна характеристика студентської молоді (<i>Козлюк О.А. , Косарева О.І.</i>)	532
	Автори	538

проектів з віртуального туризму, з розробкою та впровадженням відповідних анімаційних технологій, сприятиме організації співпраці різних соціальних груп та структур на рівні місцевих громад, що в майбутньому може забезпечити повноцінний розвиток соціального туризму в Україні.

Література

1. ПФУ назвав середній розмір пенсій в Україні. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/pfu-nazval-sredniy-razmer-pensii-ukraine-1579515576.html> (дата звернення: 20.01.2020).
2. Колотуха О. В. Соціальний туризм в Україні: проблеми та перспективи розвитку. *Культура народів Причорномор'я*. Симферополь, 2009. № 176. С. 125-127.
3. Киселева Н. А. Люди пожилого возраста как объект социальной работы. *Концепт*. Киров, 2016. № 01. С. 31-35.
4. Shibanova G. Tourism in European Union. Senior Tourism. Prague : The Institute of the Hospitality Management in Prague, 2016. 244 с.
5. SENTour Connect Project. URL: <http://www.oits-isto.org/oits/public/section.jsf?id=261> (дата звернення: 12.12.2019).
6. Calypso Study. Final Report. URL: <https://ec.europa.eu/docsroom/documents/6925/attachments/1/translations/en/renditions/pdf> (дата звернення: 10.12.2019).
7. Туристична діяльність в Україні у 2017 році : статистичний збірник / відп. за вип. О. О. Кармазіна. Київ : Державна служба статистики України, 2018. 494 с.
8. Соціальна відповідальність : навчальний посібник. Київ : КНЕУ, 2015. 519 с.
9. Нохріна Л. А. Соціальний туризм: детермінанти реалізації. Zbior raportow naukowych Konferencji Miedzynarodowej Naukowo-Praktycznej «Economy. Zarządzanie. Osiągnięcianaukowe, rozwój, propozycje» (29-30 wrzesnia 2016). Warszawa : Diamond trading tour, 2016. S. 32-34.
10. Соціальний паспорт м. Харкова. Суми : Ярославна, 2008. 80 с.
11. Увлеченные. Клубы по интересам : метод. материалы в помощь библиотекарям, культработникам в организации досуга населения. Прохоровка : Прохоровская центральная библиотека, 2009. 29 с.

5.4. Освіта дорослих як ключ до соціальної інтеграції внутрішньо переміщених осіб та біженців

Боярська-Хоменко А.В.

Сьогодні як в Україні, так і в багатьох країнах світу актуальною є проблема соціальної адаптації та інтеграції осіб, які постраждали від воєнних конфліктів. Зокрема, до цієї групи людей можна віднести внутрішньо переміщених осіб, біженців, осіб, які потребують

політичного притулку. Громадсько-політична значущість питання інтеграції стає все більш важливою в сучасному світі.

Останнім часом число осіб, які шукають притулку, стрімко зростає в усьому світі. У зв'язку з цим, інтеграція внутрішньо переміщених осіб та біженців є однією з основних соціальних проблем сучасності. Водночас у більшості країн світу засвідчується брак працівників професійно-технічної галузі. Зважаючи на це, доцільною є розробка соціальних, освітніх та культурних проєктів, що забезпечуватимуть професійну підготовку внутрішньо переміщених осіб та біженців. Освіта є ключем до цього, вона сприяє інтеграції цих осіб у нових для них умовах проживання та прискоренню процесу їх соціалізації в новому суспільстві. Освіта – це запорука отримання реального шансу для участі внутрішньо переміщених осіб та біженців на ринку праці. Оскільки освіта, тобто оволодіння елементарними знаннями, мовними навичками, отримання атестата про повну середню освіту чи професійно-технічну освіту, уможливорює постійну інтеграцію на ринок праці й часто стає передумовою для працевлаштування, важливим є вирішення правових питань, які б визначали способи отримання освіти для внутрішньо переміщених осіб та біженців [1].

Зокрема, з одного боку, мова йде про те, чи мають внутрішньо переміщені особи та біженці рівний доступ до навчальних закладів та інших освітніх послуг, а з іншого боку, чи вживають якихось конкретних заходів щодо управління освітою мігрантів, біженців, внутрішньо переміщених осіб. Отже, для розв'язання проблеми навчання внутрішньо переміщених осіб та біженців, насамперед, необхідним є формування нормативно-правової бази, котра б окреслила правовий статус таких осіб у контексті організації навчання, розширивши їхній доступ до системи освіти дорослих, визначивши норми та процедури визнання й сертифікації професійних кваліфікацій і компетентностей [2].

Варто зазначити, що нормативне правове урегулювання питань доступу внутрішньо переміщених осіб та біженців до можливостей отримання освіти є особливо важливим для педагогів і соціальних працівників, котрі здійснюють соціальний супровід цієї категорії дорослих. Також законодавче регулювання має вагоме значення в консультативній діяльності, наприклад, для молодіжних міграційних служб і загальнонаціональних мереж, які пропонують підтримку в інтеграції на ринку праці. Це гарантує доступ різних груп внутрішньо переміщених осіб та біженців до ринку праці, пропозицій із професійного навчання та кваліфікації в компанії, такі як управління трудовими ресурсами, стажування та добровільні послуги тощо.

Зауважимо, що нормативно-правове регулювання освіти внутрішньо переміщених осіб та біженців повинно містити й законодавчу базу щодо визнання професійної кваліфікації, яку зазначені особи отримали раніше. Це стане запорукою їхньої швидкої інтеграції на

ринок праці без витрати часу на новий етап навчання. Рівня освіти, отриманої раніше, можна визначати шляхом аналізу та підтвердження документів про певний рівень освіти, а визнання компетентностей чи кваліфікацій – за допомогою кваліфікаційного аналізу, тестування чи екзамну.

Внутрішньо переміщені особи та біженці відчують потребу у вдосконаленні своїх компетенцій, а деякі взагалі не є конкурентоздатними на ринку праці. Вимушеним мігрантам складно знайти роботу в новому місті. Роботодавці, у свою чергу, вимагають підтвердження компетенцій відповідно до національної рамки кваліфікацій. Однак, названі вище категорії населення через фінансову скруту не мають можливості навчатись у формальних закладах освіти та відповідно отримати визнання своїх кваліфікацій. Незважаючи на це, вони здобувають знання в неформальний та інформальний спосіб. Визнання компетенцій, здобутих у неформальній та інформальній освіті, є обов'язковою умовою для сталого розвитку країни та суспільства, для підвищення конкурентоздатності на ринку праці.

У зв'язку з цим на сучасному етапі необхідною є розробка шляхів офіційного визнання неформальної та інформальної освіти молоді відповідно до Національної рамки кваліфікацій. Разом із тим офіційне визнання результатів неформальної та інформальної освіти дорослих сприяє інтеграції внутрішньо переміщених осіб та біженців в освітній простір та відповідає рекомендаціям Ради Європейського Союзу щодо розробки шляхів офіційного визнання неформальної та інформальної освіти дорослих [2].

Крім нормативно-правового забезпечення, на шляху розв'язання проблем навчання внутрішньо переміщених осіб та біженців є забезпечення доступу до освіти та навчання. Тому інтеграція внутрішньо переміщених осіб та біженців через освіту повинна стати першочерговою найближчим часом. Зокрема, серед шляхів вирішення цього питання важливим є використання ефективних інструментів у професійній орієнтації означеної категорії дорослих, що має вирішальне значення для успішного початку навчання та є запорукою участі дорослих у системі підвищення кваліфікації та перекваліфікації. Професійна орієнтація внутрішньо переміщених осіб та біженців повинна здійснюватись спільно з державними та місцевими органами влади, центрами зайнятості, що значно підвищить успішність інструментів інтеграції біженців. Партнерами в такій співпраці повинні виступати різні навчальні центри, освітні мережі, державні та приватні заклади професійної освіти й навчання.

Внутрішньо переміщені особи та біженці повинні отримувати державну підтримку у виборі курсів для навчання та майбутньої професії шляхом так званого потенційного аналізу. Такий аналіз допомагає оцінити інтереси, можливості та навички кожної людини, що полегшує вибір напряму професійної діяльності.

Зазначимо, що професійна орієнтація внутрішньо переміщених осіб та біженців повинна координуватися відповідними державними органами міграції, котрі здійснюють підтримку людей цієї категорії, які виявили бажання пройти навчання.

Для ефективної професійної орієнтації та підвищення конкурентоздатності внутрішньо переміщених осіб та біженців на новому місці проживання доцільно залучати їх до участі в навчальних програмах для поліпшення певних навичок, пов'язаних із професійною діяльністю, зокрема мовні навички, навички спілкування з колегами та клієнтами, вивчення трудового права і законодавства в галузі охорони праці тощо. Разом з цим доцільним є вивчення технічної мови та оволодіння спеціальними знаннями в певній галузі діяльності, отримання практичного досвіду діяльності.

Професійна підготовка внутрішньо переміщених осіб та біженців повинна базуватися на спеціально розроблених освітніх програмах, які реалізовуватимуться через заклади професійно-технічної освіти, коледжі, спеціальні курси перекваліфікації при великих підприємствах та організаціях тощо. Разом із тим необхідно враховувати індивідуальні особливості кожної дорослої людини: рівень освіти, індивідуальна життєва ситуація, володіння мовними, цифровими та професійними компетентностями тощо. Це формує новий підхід щодо розуміння соціальної інтеграції внутрішньо переміщених осіб та біженців. Для сектору професійної діяльності приплив додаткових працівників може певною мірою компенсувати зростаючу нестачу робочої сили.

Важливим аспектом в організації навчання дорослих внутрішньо переміщених осіб та біженців є зміцнення міжкультурної компетентності в навчанні. Зокрема, педагоги та вчителі в системі освіти дорослих повинні отримувати якомога більше міжкультурних знань. Процес отримання цих знань має бути доступним та відкритим. Для реалізації цієї мети слід розробити й запропонувати міжкультурне навчання для підвищення обізнаності педагогів. Доцільно організувати серію семінарів за очної участі педагогів та із певними онлайн-етапами, які пропонують підвищення міжкультурної обізнаності в центрах професійного навчання, закладах компенсуючого навчання, установах та організаціях, які беруть участь у програмі професійної орієнтації.

Варто зазначити, що університети мають важливе значення на шляху інтеграції внутрішньо переміщених осіб та біженців через освіту. Університети є осередками науки та культури кожної країни. Крім того, університети мають колосальний досвід роботи зі студентами різних категорій, різного віку та різного соціального статусу. Інфраструктура університетів дозволяє здійснювати як навчальну діяльність, так і успішну суспільну інтеграцію внутрішньо переміщених осіб та біженців. Зокрема, університети мають у своїй структурі певні підготовчі відділення або студентські коледжі, котрі забезпечують довузівську базову, мовну чи технічну підготовку, сприяють формуванню в дорослих

учнів індивідуальної освітньої стратегії та оволодінню соціальними навичками в новому середовищі. Разом із тим варто відзначити позитивну роль університетів і в процесі соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб та біженців, прикладом можуть бути юридичні клініки при університетах, котрі надають своїм студентам правові консультації, волонтерська робота студентів, які допомагають адаптуватися до умов проживання на новому місці тощо.

Вивчення досвіду країн Європи щодо інтеграції біженців переконує в доцільності реалізації визначених вище шляхів. Так, зокрема в Німеччині, хоча більшість заходів підтримки спрямовані на поліпшення мовних навичок, розповсюдженими є заходи щодо оцінки й підтвердження навичок мігрантів, профорієнтації та працевлаштування. У Бельгії особи, які потребують притулку, мають доступ до різних програм, що надаються державними службами зайнятості, зокрема соціальні субсидії та вільний доступ до навчання. Інші європейські країни, такі як Австрія, Фінляндія, Норвегія і Швеція, також зробили значні зусилля щодо збільшення організації ранньої підтримки внутрішньо переміщених осіб та біженців: навчальні курси з оволодіння мовою, що містять спеціалізований словниковий запас, курси професійної мови для мігрантів, а також біженців та осіб, які шукають притулку, з високим рівнем визнання, курси підвищення кваліфікації, короткострокові курси з оволодіння професіями в галузі обслуговування тощо [3].

Схвалення та вивчення заслуговує досвід європейських країн у процесі ранньої оцінки навичок внутрішньо переміщених осіб та біженців, що підтримує узгодження ринку праці й потенційне переміщення. Особи, які шукають притулку, можуть використовувати електронні портфелі, такі як пілотна програма інтеграції АВО у Швеції, для створення профілю навичок за допомогою мобільного додатку. Державні служби зайнятості Австрії та Швеції проводять ранні тести на мовну та професійну компетентність [4].

Для мігрантів, що мають сертифікати та дипломи, швидке їх визнання або встановлення еквівалентності набуває вирішального значення. У Німеччині є доступний веб-сайт і додаток для мобільних телефонів на найпоширеніших мовах, якими спілкуються біженці, для підтримки розпізнавання сертифікатів і подальшого керівництва, що надається регіональною мережею IQ. Підтримка людей із неповною документацією також має важливе значення, зокрема у Швеції розроблена спеціальна система валідації для задоволення потреб біженців з неповною документацією. Бельгія також запропонувала безкоштовні процедури перевірки для осіб в аналогічних ситуаціях.

Внутрішньо переміщені особи та біженці з вищою та професійно-технічною освітою отримують підтримку від служб зайнятості щодо пошуку вакансій і зміцнення індивідуальних можливостей у працевлаштуванні. Наприклад, уряд Швеції і соціальні партнери

розробили комплексну програму, яка містить керівництво, оцінку навичок, валідацію/визнання, пропозиції вакантних робочих місць, професійне навчання та вивчення мови. Керівництво, консультування та підприємницька підготовка сприяють розвитку навичок самостійності, адаптивності, можливості працевлаштування та управління кар'єрою.

Галузеві та підприємницькі програми можуть допомогти в інтеграції внутрішньо переміщених осіб та біженців. У Фінляндії неурядовим організаціям дозволяється проводити підприємницькі тренінги й наставництва в освітніх центрах для осіб, які потребують притулку, які мають бажання розвивати свій власний бізнес. Регіональна влада залучається до виявлення, розвитку та підтримки талановитих осіб із метою розробки місцевих інновацій та створення бізнесу.

Отже, у сучасному світі важливою є комплексна освітня ініціатива щодо інтеграції внутрішньо переміщених осіб та біженців до нових для них умов проживання та суспільства. Система освіти дорослих повинна пропонувати соціально-освітню, емоційну та психологічну підтримку. Шляхами інтеграції внутрішньо переміщених осіб та біженців є навчання та перекваліфікація, розвиток освітньої діяльності на місцях і надання можливостей до працевлаштування, культурної інтеграції, визнання освіти та академічної компетентності, здобутих раніше, що сприяє доступу до вищої освіти.

Інтеграція внутрішньо переміщених осіб та біженців повинна вирішувати такі завдання: надавати означеній категорії людей психосоціальну, емоційну, освітню та самоврядну підтримку, розширюючи їх можливості в процесі інтеграції; надавати особам, які потребують притулку, та біженцям підтримку після прибуття і забезпечити можливість ключовим інституційним і соціальним суб'єктам успішно здійснювати інтеграцію на культурному, соціальному та нормативному рівнях.

Література

1. Bundesinstitut für Berufsbildung: Datenreport zum Berufsbildungsbericht 2016 - Informationen und Analysen zur Entwicklung der beruflichen Bildung. Bonn, 2016. 51 s.
2. Council recommendation on key competences for lifelong learning (2018). Official Journal of the European Union. № 189/01, p. 1-13
3. Vocational education and training: bridging refugee and employer needs. URL: https://www.cedefop.europa.eu/files/9120_en.pdf
4. Weiser B. Recht auf Bildung für Flüchtlinge. Berlin : USE gGmbH, 2016. 92 s.
5. Боярська-Хоменко А. В. Освіта дорослих в країнах Центральної та Східної Європи: ретроспективний аналіз : монографія. Харків : Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди; Мітра, 2019. 376 с.